

הנהגת המזל והנהגת המשפט

8. דעת ותבונות סימן קע עמוד קצג (המלל בסוגריים - ביאור של השפתי חיים) ואמנם צריך שתדעי הקדמה, צריכה לנו הרבה לישור ספיקות רבים. והוא, כי אפילו בזמן שהאדון ב"ה רצה לנהג את עולמו בהנהגת המזל שזכרנו (לא לפי מעשינו אלא כפי מה שנקבע לצורך תכלית הבריאה) הנה הוא מחזיר ומסבב הדברים, שאפילו מה שצריך לבוא לפי המזל - יגיע מתוך דרכי הנהגת השכר והעונש (הנהגת המשפט והנהגת המזל אין הן שתי הנהגות נפרדות ומנותקות זו מזו, אלא הן שתי הנהגות הקשורות זו בזו) אבל כך הוא המידה שהקבי"ה מרכיב שתי הנהגות אלא ביחד, ואף גזירות המזל לא יבואו אלא על ידי ענין מה המתייחס אל השכר ועונש שיוכל ליתלות בו (לתלות את הנהגת המזל בהנהגת שכר ועונש) שהרי אגביו (שכר ועונש) יתגלגל כל הצריך להתגלגל, אף על פי שבעצמו לא יהיה אלא דבר קטן (אע"פ שלפי הנהגת שכר ועונש אין זו בסיבה מספקת להעניש, מ"מ היא סיבה מספקת לחייב את הנהגת המזל שתצא לפועל)

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לב עמוד א

הנא דבי רבי ישמעאל: כי יפל הנפל ממנו ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית, שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל. אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב.

10. שפתי חיים שם שפ

יש שאנו על ידי בחירתנו נעשים שליחים לגזירת השי"ת על בני אדם אחרים. כגון: שאנו בוחרים לעשות חסד עם פלוני, הרי זה משום שעל אותו פלוני נגזר לקבל חסד זה לפי מעשיו, ואנו על ידי בחירתנו הטובה להיטיב עם הזולת - בחרנו מאת ה' יתברך להוציא לפועל את הטובה שנגזרה עליו. זהו ענין: "מגלגלין זכות על ידי זכאי. לעומת זאת יש ואדם בוחר ברע ח"ו - להרע לחברו, ואז השי"ת בוחר בו כשליח להוציא לפועל את מה שממילא נגזר להרע לפלוני. זו ענין: "מגלגלין חובה על ידי חייב". בשני המקרים יקבל הבוחר שכר או עונש על בחירתו הטובה או הרעה, כי הרי "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" , לאדם יש את הבחירה אם לעשות רצון הבורא או להמרות את פיו. אבל כאמור, גם לאחר בחירת האדם, השי"ת משתמש בבחירתו כרצונו, אלא שהאדם מקבל שכר או עונש על עצם בחירתו הטובה או הרעה.

11. מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות י

לכו וראו מפעלות אלקים נורא עלילה על בני אדם (תהי' ס"ו, ה'). א"ר יהושע בן קרחה אף הנוראות שאתה מביא עלינו, בעלילה...משל לאי שהיה מבקש לגרש את אשתו, כשבקש לילך לביתו כתב גט, נכנס לביתו וגט בידו, התחיל לבקש עלילה עליה ליתנו לה. אמ' לה: מזגי לי את הכוס. מזגה לו ונתנה לו. אמ' לה: הרי זה גטיך נתון לך. אמ' לה: צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור. אמרה לו: כבר היית יודע שכוס פשור אמוג לך, הבאת גט בידך

12. שפתי חיים שם עמוד רמ

במשל הגט שנתן הבעל לאשה עולות שתי טענות שלכאורה יש בהן מן ההגיון: א. הרי הגט כבר היה מוכן מראש קודם מזיגת הכוס. ב. הרי מזיגת כוס פושרין היא עוולה לא גדולה, ועלילה היא לתלות בה את נתינת הגט, ובודאי סיבות יותר חשובות יש כאן, ומה פשרן של דברים?

13. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לב עמוד א

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ה, שנאמר: וירק את הניכיו ילידי ביתו,

פרשת יגש - השגחה ובחירה

תורה בהתנהלות של יוסף אל מול האחים

1. בראשית פרק מד, יח-יט

(יח) ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באני אדני ואל יזור אפק בעבדך כי כבודך כי כבודך כפרעה: (יט) אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או איז: רש"י

(יט) אלני שאל את עבדיו - מתחלה בעלילה באת עלינו, למה היה לך לשאול כל אלה, בתך היינו מנאשים, או אחותנו אתה מנאש ...

2. בראשית פרק מה פסוק א

ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנעצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי וכל עבד איש אתו בהתנדוע יוסף אל איוויו: רמב"ן

והנכון בעיני, שהיו שם מבית פרעה ומן המצרים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימין כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה, ולא יכול יוסף להתחזק לכלם. ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם, ויצאו מעליו, ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר החיצונה.

3. בראשית פרק מה פסוק ה

ועתה אל תעצבו ואל יזור בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למזונה שילוני אלקים לפניכם: רש"י

(ה) כי למחיייה שלחני - הקדוש ברוך הוא עשה כל זאת לטובתכם:

4. בראשית פרק מה פסוק ח

ועתה לא אתם שלוחתם אתי הנה כי האלקים וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים: ספורנו

(ח) ועתה לא אתם שלחתם. הנה בראותכם תכלית אלקי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלקי לסבב זה התכלית:

5. רמב"ן בראשית פרק טו

ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש:

6. שפתי חיים אמונה והשגחה עמוד שפד

לכאורה יוסף ניהם את אחיו בתנחומי הבל, שהרי ודאי כל הקורה את האדם הן לטוב והן למוטב זוהי גזירה מלמעלה. אלא שהאדם אחראי לכל מעשיו וגם כאשר הוא פוגע בזולת, אף על פי שהצער והנזק שנגרמו לזולת על ידו נגזרו עליו משמים, הקב"ה שהוא מסבב כל הסיבות, משתמש - עפ"י ידיעת העתיד - בבחירה הרעה של ראובן כדי להעניש את שמעון ומגלגלין את החוב ע"י חייב, אולם ראובן שבחר במעשהו הרע - אחראי הוא לו וכדברי הרמב"ן.

7. רבינו בחיי בראשית פרק מד פסוק יז

וע"ד הקבלה: מה שנחתמה פרשה זאת בפסוק: עלו לשלום אל אביכם, זה רמז לעשרה הרוגי מלכות אשר עלו לשלום אל אביהם שבשמים אחר שנתלבנו ונצרפו מחטאו של יוסף.

22. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת וישב
 אי"ר יודן היה הקדוש ברוך הוא מבקש לקיים גזירת ידוע תדע, והביא עלילה לכל דברים אלו כדי שיאהב יעקב את יוסף וישנאוהו אחיו ומכרו אותו לישמעאלים ויורידוהו למצרים וישמע יעקב שיוסף חי במצרים וירד עם השבטים וישתעבדו שם

23. שפתי חיים אמונה והשגחה עמוד שפה
 לפי זה נבין את תנחומי יוסף לאחיו: "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוקים". כיון שהיו תוצאות כבידות למעשיהם, וכדברי המדרש שמכירת יוסף היתה השורש וההתחלה לגלות וגאולת מצרים. אם כן חלקכם בהוצאת הגזירה לפועל על ידי בחירתכם הרעה היא מועטת, כיון שהקב"ה היה צריך להוציא כל זה לתכלית הבריאה, ושלטה כאן הנהגה מיוחדת - הנהגת המזל - של הוצאת גזירה לפועל שנגזרה מראש ... והקב"ה השתמש בעלילה זו כדי שישנאוהו אחיו וירדו למצרים לקיים גזירת "ידע תדע". וזאת ניהם יוסף את אחיו, שאילולי גזירה זו שהיא מהנהגת המזל, הקב"ה לא היה משתמש בעלילה - הנהגת המשפט, רק כיון שכך נגזר לצורך תכלית הבריאה, א"כ חלקכם בזה היה מועט, לכן אין אני ראוי שאנטור לכם.

חובת הכרת הטוב מצד המקבל וחובת סליחה מצד הפוגע

24. ספר חובות הלבבות שער ד - שער הביטחון פרק ד
 ואמר אחד מן החסידים: אני תמיה ממי שנותן לחברו מה שגזר לו אצלו הבורא, ואח"כ יזכיר לו טובתו עליו בו ויבקש להודות אותו עליו. ויותר אני תמיה ממי שקבל טרפו ע"י אחר, מוכרח לתת לו, ויכנע לו ויפייסוהו וישבחהו ... ואם ישלם על ידי אחד מהם, יודה הבורא יתברך, אשר השלים חפצו, ויודה למי שנעשה על ידו, על לבו הטוב לו ושהבורא הביא תועלתו על ידו. ובידוע, שאין הבורא מגלגל טובה אלא על ידי הצדיקים

25. שפתי חיים שם עמוד שפז
 בכל פעולה ומעשה יש שני מבטים, מצד הנותן ומצד המקבל. ממבט הנותן אין לו זכות לתבוע הכרת הטוב מן המקבל, אלא הנותן צריך להיות מבטו רק עם השי"ת, שהשי"ת השתמש בו כצינור להשפיע לזולתו, אשר אותה טובה נגזרה עליו לקבל מאת השי"ת בלא קשר לנותן, וגם אם לא היה הנותן משפיע על הטובה היה זוכה לקבלה על ידי אחר. אולם ודאי שמצד מבטו של המקבל, מלבד הודאה להשי"ת אשר גזר עליו הטובה, צריכה להיות גם הכרת הטוב לנותן על בחירתו הטובה, אשר מטוב לבו בחר לתת לו את הטובה, וגם השכר שמקבל הוא על בחירתו הטובה.

26. בראשית פרק נ פסוק יט
 ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי הנתונת אלקים אני: רש"י
 (יט) כי התחת אלקים אני - שמו במקומו אני, בתמיה, אם הייתי רוצה להרע לכם, כלום אני יכול, והלא אתם טולכם מחפצם עלי רעה והקב"ה מחפצה לטובה, והיאך אני לזלי יכול להרע לכם:

27. בראשית פרק נ, טז-יז
 (טז) ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: (יז) כה תאמרו ליוסף אָנָּה שֵׁא נָא פִּשֵׁעַ אֲנִי וְנִזְטָאתֶם כִּי רָעָה גְּמֹלוּךְ וְעֵתָה שֵׁא נָא כִּפְשֵׁעַ עֲבָדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּבָרְכָם אֱלֹהֵי:

רבינו בחיי
 מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף ולא שיודה להם שישא פשעם וחטאתם, ואם כן מתו בענשם בלא מחילת יוסף ואי אפשר להתכפר עונם רק במחילתו, ועל כן הוצרך העונש להיותו כמוס וחתום להפקד אחר זמן בענין עשרה הרוגי מלכות.

יוסף "מתעלל" באחים מחמת הנבואה

28. בראשית פרק לו פסוק כ
 ועתה לבו נהר זהו ונשלכתי באזור הברות ואמרנו וזיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו וכלמנתי:

14. גבורות ה' פרק ט
 ועתה לא יקשה לך כי כ"כ שקול החטא זה של אברהם להביא עונש גדול על זרע אברהם. כי בודאי מצד עצמו ראוי שיהיה מתפרסם מציאות השם יתברך בעולם, כי מה היה נחשב העולם אם לא נודע ונתפרסם מציאותו יתברך בעולם, רק שצריך חטא מה להוציא דבר אל הפעל, דסוף סוף היה שיעבוד וצרה, ואין זה בלא חטא, ודבר כזה אין צריך רק חטא מעט וקטן להכריע, ודבר זה מבואר מאוד למי שיבין ותבין זה מה שאמרו חכמים (יומא דף כ"ב ע"ב) שאול באחת ולא עלתה לו ודוד בשתים ועלתה לו. והיינו מפני שדוד היה ראוי למלכות מצד עצמו שנתן השם יתברך המלכות לזרע יהודה, ולפיכך לא היה נדחה בקלות ונענש, אבל שאול שלא היה ראוי מצד עצמו למלכות כמו דוד נענש

15. שפתי חיים שם עמוד רמד
 ועדיין צריך תוספת ביאור: האם זה צדק ומשפט שחטא קל יחולל תוצאות חמורות כאלה? ואם החטא כשלעצמו אינו יכול לחייב תוצאות אלה, ואין יחס צודק בין הסיבה והתוצאה, אלא עיקר הסיבה היא הגזירה, אם כן היכן כאן שיתוף הצדק לגזירה? והרי לכאורה זו טענת ה"עלילה" שהובאה במדרש הנ"ל.

בהנהגת הדין היחס שווה

16. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נד עמוד ב
 תנו רבנן: שבעה דברים מכוסים מבני אדם, אלו הן: יום המיתה, ויום הנחמה, ועומק הדין (הרוב טועים בו) ...

17. ספר מוסילת ישרים פרק ד
 ואם תאמר, אם כן, מדת הרחמים למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר? התשובה, ודאי, מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל. ואף על - פי - כן אין מדת הדין לוקה, וזה, כי לפי שורת הדין ממש, היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף, כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היכול להסיר המעשה העשוי מן המציאות? אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו: דהינו, שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לבלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה,

18. תלמוד בבלי מסכת תענית דף כא עמוד א
 וכי מאחר שצדיק גמור אתה (נחום איש גמזו), למה עלתה לך כך? - אמר להם: בניי, אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי, והיה עמי משוי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך, ואמר לי: רבי פרנסני. - אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיעתה נשמתו. הלכתי ונפלת על פניו, ואמרתי: עיני שלא חסו על עיניך - יסומו, ידיי שלא חסו על ידיך - יתגדמו, רגלי שלא חסו על רגליך - יתקטעו. ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי: כל גופי יהא מלא שחין. אמרו לו: אוי לנו שראינוך בכך! - אמר להם: אוי לי אם לא ראיתוני בכך.

19. משנת רבי אהרן חלק ב עמוד קצה
 וחז"ל הקדשים הכירו נוראות החטא, וכנחום איש גמזו שקיבל על עצמו עונשים נוראים למאד עבור שגגה בשוא"ת חסרון זריזות ואמר על זה "אוי לי אם לא ראיתוני בכך"...

20. דעת תורה בראשית ט
 בוידוי הגדול של רס"ג, מתודה הוא והלך על שהיה כתלמיד החולק על רבו וכעבד המורד באדוניו. הנה אנחנו חסר לנו כל ידיעה בזה, אצלנו אין לנו רק כי אם פעולות של עבירות וחטאים, אבל רבינו נסים גאון בגדולתו, הוא ידע שחטאים מקורם במרידה.

21. בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יב סימן טו
 כך אמר הקדוש ברוך הוא אם בורא אני את העולם במדת הרחמים הוא חטייה סגיאיין, במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד, אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים, והלואי יעמוד.

סיכום - פרשת ויגש - השגחה ובחירה

סתירה בהתנהלות של יוסף אל מול האחים

1-2 – פרשת מקץ מסתיימת בסיפור הגביע בפסק הדין של יוסף "אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלם אל אביכם". יהודה שלקח אחריות על חייו של בנימין – "אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאותיו אליך" – נכנס בעובי הקורה, מתייצב מול יוסף ומתחיל לדבר. בפתיחת דבריו אומר יהודה ליוסף "מתחילה בעלילה באת אלינו", שהרי למה היה לך לשאול כל אלה, בתך היינו מבקשים! או אחותנו אתה מבקש? גם בהמשך, כאשר "לא יכל יוסף להתאפק" וביקש להוציא כל איש מעליו בטרם "התודע יוסף לאחיו", ההסבר המקובל (רש"י) שיוסף לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישים. אולם הרמב"ן מפרש להפך, בשלב זה, יוסף מצדו לא רצה לגלות לאחים שהוא יוסף, אך מחמת האנשים המצריים שעמדו סביבו שנכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה, לא היה יכול יוסף להתחזק נגדם ונאלץ להוציא את כולם מעליו, ולאחר מכן פרץ בבכי וגילה לאחים "אני יוסף". ממקורות אלו אנו רואים שיוסף מתנהג עם אחיו ביד קשה. בשלב זה של השיעור נעזב את השאלה מדוע יוסף מתנהג כך לאחיו ונתמקד רק בעובדה שיוסף לא רק שזכר את אשר עשו לו אחיו, אלא גם כביכול מעליל עליהם עלילות מחמת המכירה.

3-4 – מיד לאחר שיוסף מראה לאחיו שהוא מהול, הוא אומר דברי ניחומים "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם" ומפרש רש"י "הקב"ה עשה כל זאת לטובתכם". וכן מוסיף ואומר להם – "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוקים ושימיני לאב לפרעה ... ומושל בכל ארץ מצרים", מבאר הספורנו שלאחר שרואים אלו דברים טובים יצאו מהמכירה אין ספק שכל הסיבות שהביאו לדברים הטובים האלו הכל "ברצון האלוקי לסובב זו התכלית". מדברי יוסף אנו מבינים שאין לו שום קפידא על האחים, הוא כלל לא רואה בהם אשמים בירידתו למצרים. הרצון האלוקי הניע את כל המציאות והם בסה"כ נבחרו להיות השליחים.

לכאורה הדיבורים של יוסף לא עולים בקנה אחד עם התנהגותו. מצד אחד מעליל עלילות על האחים ומאידך טוען "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוקים".

5-6 – דברי הניחומים של יוסף כשלעצמם צריכים באור. הרמב"ן מסביר שעל אף שנגזר על האדם בראש השנה למות מכל מקום ההורגו יתן את הדין בעבור שהוציא את הגזירה אל הפועל. על פי דברי הרמב"ן תמה הרב פינדלנדר במה ניחם יוסף את האחים. ודאי שכל מה שקורה לאדם הן לטוב הן למוטב זוהי גזירה מלמעלה, אלא שהאדם אחראי לכל מעשיו וגם כאשר הוא פוגע בזולת אף על פי שהצער והנזק שנגרמו לזולת על ידו, נגזרו עליו משמים, מכל מקום הוא יתן את הדין על כך שהוא בחר להיות השליח להוצאת הצער והנזק לפועל. ואם כן גם אצל אחי יוסף כך הם הדברים, על אף שיוסף היה צריך להגיע למצרים מחמת הגזירה האלוקית, מכל מקום, כיון שהאחים הוציאו את הגזירה לפועל הם צריכים לשלם את המחיר ואם כן לא ברור במה ניחם יוסף את האחים.

רמב"ן
ונראה מה יהיו חלמותיו - מליצה דרך לעג, נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו, כי אם יצילוהו מידיו מלך ימלוך עלינו. אבל רבותינו אמרו (שם) רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו, כלומר דבר מי יקום ממני ומהם:

29. בראשית פרק מב, ח-ט

(ו) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת אֲזוּזֵי וְהֵם לֹא הִכְרִיחוּ: (ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר יָזְכַּר לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגְּלִים אֲתֶם לָרְאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בְּאֲתֶם: רש"י

אֶסֶר חֶלֶם לָהֶם – עליהם, וידע שנתקיימו, שהרי השתחוו לו:

30. רמב"ן בראשית פרק מב פסוק ט

ולפי דעתי שהדבר בהפך, כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחווים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת, כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחילה מן החלום הראשון... וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה. ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם, ולאמר מהרו ועלו אל אבי ושלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השנייה, כי היה אביו בא מיד בלא ספק. ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ... אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת: גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם, אבל חשד אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו, או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה, ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו:

יוסף גרם לאחים שימכרוהו

31. בראשית פרק לו, כא-כב

(כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וְיַעֲלֹזָבֵד מִיָּדָם וַיֹּאמְרוּ לֹא נִכְנְוּ נַפְשֵׁנוּ: (כב) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אֵל הַיְשָׁפְכוּ דָם הַיְשָׁלִיכוּ אוֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אֶל הַתְּשָׁלוּזוֹ בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אוֹתוֹ מִיָּדָם לְהַשְׁבִּיבוֹ אֶל אָבִיו:

32. רש"י בראשית פרק לו פסוק כד

(כד) והבזר רק אין בו מים – ממשענע שנאמר והבזר רק, איני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו:

33. שפתי חיים שם עמוד שצ

וצריך להבין, איזו הצלה יש בכך אם ישליכוהו לבור שיש בו נחשים ועקרבים?

34. אור החיים בראשית פרק לו פסוק כא

(כא) ויצילוהו מידם. פי' לפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה משא"כ חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים

35. שפתי חיים שם עמוד

יסוד דברי האו"ח מבוסס על דברי הזוהר ... דברי חז"ל אלו הם סתירה לכאורה לדברינו לעיל ... אחי יוסף גברה ביניהם הקנאה והשנאה ליוסף "וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום", "ויקנאו בו אחיו". אולם יוסף עצמו היה האחראי בגרמא לקנאתם, מלבד שהביא את דבתם רעה אל אביהם גם סיפר להם על חלומותיו, עד שענו לו אחיו "המלוך תמלוך עלינו". יוסף היה משוכנע בצדקתו שמספר להם נבואה משמים, אבל ע"י שסיפר להם את חלומותיו גרם היזק רוחני לאחיו כי עורר בהם את הקנאה ושנאה אליו. מעשה זה העמיד את יוסף בסכנה שהיה קטרוג עליו על שעורר את קנאתם של אחיו ולכן היה הכח ביד אחיו – שונאיו – להזיקו. ואכן אלו לא היה יוסף מעורר את קנאתם של אחיו וגורם עליו קטרוג, לא היתה היכולת ביד אחיו להזיקו ... והצלתו של ראובן היתה, להצילו מיד כח הרצון של בעלי בחירה, ע"י שישליכוהו לבור שיש בו נחשים ועקרבים, ואמנם אע"פ שגם השלכתו לבור היא מכח הרצון של אחיו, מ"מ עצם מעשה ההיזק אינו נובע מתוך כח רצון עצמי שלהם, אלא כח ההיזק הוא מיד הנחשים והעקרבים מגזירת השי"ת.

ובמדרש מובא משל לאחד שרצה לגרש את אשתו, אלא שלא מצא סיבה מספיק טובה. הלך וכתב גט, נכנס לביתו וגטו בידו. ביקש מאשתו שתכין לו כוס תה, מזגה לו ונתנה לו. אמר לה: הרי זה גיטך שנתת לי כוס תה פושרת ולא חמה. אמרה לו: בעלי היקר אל תספר לי סיפורים, כבר היית יודע שכוס פשור אמזוג לך והבאת גט בידך, ובמילים אחרות מה שרצית זה בסה"כ להתגרש וכיון שלא היתה לך סיבה אמיתית חיפשת על מה לתפוס אותי ומצאת שהכוס תה היתה במעלה אחת פחות מהכוס תה הרגילה. מקשה השפתי חיים שתי קושיות על משל הגט, אנו נתמקד בקושיא השנייה. הרי מזיגת כוס פושרין היא עוולה לא גדולה ולתת עליה גט אין זה הוגן ואין כאן אלא עלילה. אם המשל היה גם הנמשל לא היינו מתפללים, וכי חסר אנשים מושחתים בעולם?! הבעיה היא שבנמשל נותן הגט הוא הקב"ה ועלינו לברר מה משמעות הדברים.

דוגמא נוספת לחוסר פרופורציה בין מעשה של האדם לבין התוצאה מצינו בגמרא האומרת שאברהם נענש ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים וכל זאת מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים שנאמר "יורק את חניכיו ילידי ביתו (במלחמה מול ארבעת המלכים). המהר"ל מקשה, לכאורה אין פרופורציה בין החטא של אברהם לתוצאה של שעיבוד 210 שנים. מתרץ המהר"ל, שאין כאן תמיהה כלל משום שהירידה למצרים היתה מחויבת כדי לפרסם את מציאות ה' בעולם ועל ידי חטא קטן ניתן להוציא דבר זה אל הפועל. המהר"ל מביא דוגמא ממלכות שאול ומלכות דוד, שאול חטא עוון אחד ואיבד את המלכות לעומת דוד שחטא בשניים ולא איבד את המלכות ולכאורה מדוע, אלא ששאלו לא היה ראוי למלוכה וחטא קל הספיק לו כדי לאבד אותה, כלומר חיפשו עלילה כדי לפנות את שאול מכסא המלוכה, לעומת דוד שכן היה ראוי למלוכה ומשום כך אפילו בשני חטאים לא נדחה. דברי המהר"ל מצד אחד מסבירים לנו איך הדברים עובדים, אבל הקושיא בעינה עומדת וכפי שמקשה השפתי חיים, האם זה צדק ומשפט שחטא קל יחולל תוצאות חמורות כאלה? ואם החטא כשלעצמו אינו יכול לחייב תוצאות אלה, ואין יחס צודק בין הסיבה והתוצאה היכן מידת הצדק שבה הקב"ה מנהיג את עולמו, וכפי שכבר ביארנו התמיהה היא על אופן הנהגת הבריאה שהרי במדרש מובא במפורש שהקב"ה מנהיג את הבריאה בעלילה.

בהנהגת הדין היחס שווה

16-21 – בגמרא מובא שיש שבעה דברים מכוסים מבני אדם, אחד הדברים הוא עומק הדין ומבאר רש"י שהרוב טועים בו. מה משמעות הדברים? הדברים מתבארים בדברי הרמח"ל במסילת ישרים. לפי שורת הדין, כאשר אדם בוחר לעשות רע הוא צריך להיענש באופן מידי ללא המתנה כלל, העונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה את פי הבורא, ובנוסף, כיון שהעוולה נמצאת כבר במציאות מצד הדין אין לחוטא שום תיקון.

כיון שאיש לא היה יכול לעמוד בהנהגה זו, לכן שיתף הקב"ה את מידת הרחמים והיא הנותנת שהעונש לא יבוא מיד, לא יהיה בחרון אף, ושיש תשובה לחוטאים.

7 – לפני שנתחיל לענות על השאלת נקשה עוד קושיא אחת. ידוע שעשרת הרוגי מלכות הם תוצאה של מכירת יוסף ומסביר רבנו בחיי שמה שאמר יוסף לאחים "עלו בשלום אל אביכם" רמז לעשרה הרוגי מלכות שעלו לשלום אל אביהם שבשמים אחר שנתלבנו ונצרפו מחטאו של יוסף. ולכאורה יש לתמוה מדוע, הרי יוסף מנקה את האחים מכל עוון ועשרת הרוגי מלכות הם עדות לכך שהעוון לא התכפר ואם כן התמיהה היא ממ"נ, אם האחים לא מנוקים מעוון, מדוע יוסף אומר להם שהם נקיים ובסה"כ היו שליחים ואם הם אכן נקיים לשם מה היה צריך את עשרת הרוגי מלכות?

הנהגת המזל והנהגת המשפט

8-10 – כדי לענות על השאלות ששאלנו עלינו ללמדו יסוד חשוב שמובא ברמח"ל בספר 'דעת תבונות' על היחס שבין הנהגת המזל והנהגת המשפט.

הנהגת המזל משמעותה שהקב"ה קובע דברים לצורך תכלית הבריאה. דברים אלו אינם תלויים במעשי האדם, אלא ברצון הבורא ברוך הוא. הנהגת המשפט משמעותה שכר ועונש, כלומר הקב"ה מנהיג את האדם בהתאם למעשיו, על מעשיו הטובים יקבל שכר ועל מעשיו הרעים יקבל עונש. לכאורה שתי הנהגות אלו סותרות אחת את השנייה. מסביר הרמח"ל שלא רק שהם לא סותרות, אלא הם משולבות זו בזו. אכן יש דברים שהקב"ה קבע שהם צריכים להיות במציאות ללא שום קשר למעשי האדם, אלא שהוצאתם אל הפועל יגיעו מתוך הנהגת המשפט, כלומר גזירה רעה שצריכה לצאת אל הפועל תצא על ידי אדם שבחר להיות השליח להוציא לפועל את הגזירה הרעה וגזירה טובה תצא אל הפועל על ידי אדם שבחר להיות שליח להוצאת הגזירה הטובה אל הפועל. כיון שנקודת השליחות תלויה בבחירת האדם, השכר והעונש יבואו בהתאם לבחירתו. אם בחר להיות שליח רע יענש ואם בחר להיות שליח טוב יקבל שכר. מה שחשוב להדגיש שהגזירה האלוקית בכל מקרה תצא אל הפועל וכל השאלה היא על ידי מי.

זו המשמעות של דברי חז"ל - "מגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. מבאר השפתי חיים שעל ידי בחירתנו אנו נעשים שליחים לגזירות השי"ת על בני אדם אחרים. אדם שבחר לעשות חסד עם פלוני, זה משום שעל פלוני נגזר שיעשו עמו חסד וכן להפך, אדם שבחר ח"ו להרע עם פלוני זה משום שעל פלוני נגזר שתבוא עליו הרעה ומחמת שהוא בחר להרע, הקב"ה בחר בו להיות השליח להוציא את הרע אל הפועל. הבוחר יקבל שכר על בחירתו הטובה ויקבל עונש על בחירתו הרעה, אבל כאמור התוצאה שהגיעה לפלוני אינה תלויה בבוחר, הבוחר הוא רק הצינור להעברת התוצאה, ואם לא היה את הצינור הזה הקב"ה כבר היה מוצא צינור אחר....

11-15 – בנטייה ראשונית ניתן לומר שגם אם הנהגת המשפט לא משפיעה על התוצאה הסופית, אלא על אופן ההוצאה לפועל, מכל מקום חייב להיות יחס שווה בין בחירת האדם לבין התוצאה, כלומר שעל בחירה רעה מאד תהיה תוצאה רעה מאד ועל בחירה רעה קצת תהיה תוצאה רעה קצת וכן בדברים בטובים, על בחירה טובה מאד תבוא תוצאה טובה מאד ועל בחירה טובה קצת תבוא תוצאה טובה קצת. אך ממקורות חז"ל אנו רואים שאין שום פרופורציה בין בחירת האדם להיות שליח לבין התוצאה שכביכול באה מבחירתו. במדרש הביאו פסוק מתהילים – "לכו וראו מפעלות אלוקים נורא עלילה על בני אדם" – א"ר יהושע בן קרחה אף הנוראות שאתה מביא עלינו, הכל אתה מביא בעלילה.

בכך שעל פי המידות בהם מנהיג הקב"ה את העולם לא היה די במחשבתם הרעה להוציא את כל מעשה המכירה לפועל ומה שאנו רואים שבסופו של דבר מעשי האחים הביאו לתוצאות חמורות, זה רק משום שהקב"ה היה צריך להוציא גזירה אל הפועל ומשום כך התנהג עם האחים במידות אחרות מהמקובל ואירע מה שאירע. ננסה להמשיך זאת במשל פשוט. לכיתה ד נקבע טיול בתאריך מסוים, עקב בעיות תקציביות אי אפשר היה לקיים את הטיול. ההנהלה חשבה איך לרדת מהעץ שהיא עלתה עליו, באחד השיעורים כמה תלמידים התנהגו לא יפה ומיד המנהל הודיע שהטיול מבוטל. חברי הכיתה התחילו לגנות את המפריעים ולטעון שבגללם לא יוצאים לטיול. לאחר שהנהלה ראתה שיש פילוג בכיתה הם כינסו את התלמידים וסיפרו להם שבכל מקרה הטיול לא היה מתקיים, אלא שהיה צריך למצוא תירוץ למה לא לקיים את הטיול. הכיתה נרגעה והשלום חזר למקומו. המנהל הוסיף ואמר שיתכן ובאמת היה ראוי שעל הפרעות כאלה יתבטלו טיולים, אבל כיון שאין זה מקובל, אם היה תקציב הטיול היה יוצא אל הפועל למרות הפרעות. בשורה התחתונה מה שהרגיע את התלמידים המפריעים היא העובדה שהטיול התבטל לא מחמתם, אמנם התנהגותם לא היתה בסדר אבל בסופו של דבר הגורם לא הוצאת הטיול לפועל הוא חוסר תקציב והם רק העלילה. בכך ניחם יוסף את האחים....

חובת הכרת הטוב מצד המקבל וחובת סליחה מצד הפוגע

24-25 – על פי היסוד שלמדנו נמצא שכל תוצאה שבאה באופן כללי ובאופן פרטי זו גזירה מאת הבורא יתברך. משום כך אומר חובת הלבבות שהוא תמה על אלו שעושים טובה עם החבר ומצפים שהחבר יודה להם, שהרי סוף סוף החבר היה מקבל את הטובה אתו או בלעדיו והוא בסה"כ היה הצינור שדרכו העביר הקב"ה את הטובה שנגזרה על פלוני. ועוד יותר תמה חובת הלבבות על מקבל הטובה שנכנע בפני נותן הטובה כאלו קבלת הטובה היתה תלויה בו. דבריו של חובת הלבבות צריכים באור, וכי אין מקום להכרת הטוב? וכן לצד השני וכי אדם שהזיק לפלוני אינו צריך לבקש סליחה, משום שבכל מקרה האדם הניזוק היה מקבל את הנזק אם לא מפלוני זה אז מפלוני אחר? אלא שחובת הלבבות ממשיך ומבאר שאין כוונת הדברים שאין להודות לנותן הטובה אלא שההודאה צריכה להיות על בחירתו הטובה לשמש כצינור להוצאת הגזירה הטובה אל הפועל ולא על עצם הטובה שממילא היתה מגיעה. חשוב לציין שהכרת הטוב צריכה להיות מכל הלב, השינוי אינו ברובד החיצוני, אלא ברובד המחשבתי לדעת על מה אנו מודים. הרווח הגדול שאנו מרוויחים מהסתכלות זו שמצד אחד מידת הכרת הטוב לא נפגעת ומאיך מידת הכרת הטוב לא פוגעת בידיעה שהכל ממנו יתברך. פעמים רבות כאשר אדם מכיר טובה מתוך מחשבה שקבלת הטובה היתה תלויה בפלוני אלמוני הוא מפתח תלות בבשר ודם ותולה בהם את כל תקוותו, לעומת אדם שממקד את מידת הכרת הטוב לא על קבלת הטובה אלא על דרך קבלת הטובה, אדם כזה לא מפתח תלות בבשר ודם וכל תקוותו נתונה לה' יתברך. הרב פינדלנדר מרחיב את הדברים ומבאר אותם גם לצד של נותן הטובה.

למרות שבגמרא נאמר שעומק הדין מכוסה מהבנת האדם ננסה בכל אופן לטעום מעט מהמשמעות של עומק הדין ולפחות להתחיל להבין במה מדובר. בגמרא מסופר שתלמידיו של נחום איש גמזו שאלו אותו "וכי מאחר שצדיק גמור אתה" למה אירעו לו כל הצרות (קטוע ידיים, קטוע רגליים, סומא בשני עיניו וכל גופו שחין). נחום איש גמזו ענה להם שהוא גרם לעצמו כל זאת וכך סיפר להם: פעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי, והיה עמי משוי שלשה חמורים, בא עני אחד ועמד לי בדרך, ואמר לי: רבי פרנסני. - אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו, ואמרתי: עיני שלא חסו על עיניך - יסומו, ידיי שלא חסו על ידיך - יתגדמו, רגלי שלא חסו על רגליך - יתקטעו. ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי: כל גופי יהא מלא שחין. התלמידים של נחום איש גמזו הזדעזעו ואמרו לו: אוי לנו שראינוך בכך! - ענה להם נחום איש גמזו: אוי לי אם לא ראיתוני בכך. ר' אהרן קוטלר למד מכך שנחום איש גמזו אמר "אוי לי אם לא ראיתוני בכך" שכל העונשים שבאו עליו, באו מצד הדין וכך היה מגיע לו שיארע לו, משום כך נחום איש גמזו היה רגוע שהוא נותן את הדין בעולם הזה ויעלה זך וטהור לעולם הבא. נעצור ונשאל, במה חטא נחום איש גמזו? האם לא התייחס לעני? האם זלזל בעני? לא ולא!! כל חטאו היה בכך שאמר לו להמתין מעט עד שיפרוק את המשא מעל החמור. האם על עוון כזה ראוי להיענש בצורה חמורה? כנראה שכן, זה עומק הדין שעליו הגמרא אומרת שכמה שננסה להבין לא נצליח.... ר' ירוחם מביא את וידויו הגדול של רס"ג ושם מתוודה רס"ג על שהיה כתלמיד החולק על רבו וכעבד המורד באדוניו. ר' ירוחם עומד על הסיפא "כעבד המורד באדוניו" וביאר שרס"ג הבין מהי משמעות של חטא, חטא משמעותו מרידה בקב"ה ומשום כך מצד הדין העונש עליו היה צריך להיות חמור הרבה מעבר למה שאנו מסוגלים להבין ולדמיין. רס"ג הבין מהי משמעות של חטא, אבל אצלנו חסרה כל ידיעה, אצלנו הכל מסתכם בפעולות של עבירות וחטאים מבלי להתבונן על ההשפעה העמוקה שלהם, אבל רס"ג לעומת זאת הבין את המשמעות העמוקה שיש במעשה החטא שהוא כעבד המורד באדונו. על פי הדברים שראינו אנו יכולים להתחיל להבין את כוונת המדרש שרצה הקב"ה לברוא את העולם במידת הדין וכיון שראה שהעולם לא יכול להתקיים שיתף את מידת הרחמים.

22-23 – נחזור לשאלה השנייה ששאלנו בתחילת השיעור, במה ניחם יוסף את האחים בכך שאמר להם "ואתם חשבתם עלי רעה אלוקים חשבה לטובה", הרי סוף סוף הם יתנו את הדין על מעשיהם? אלא שיוסף אומר לאחים שעצם הימצאותו במצרים היא מחמת הנהגת המזל, כלומר כך היה רצון הבורא ללא שום קשר למעשה האחים, אלא שכפי המובא במדרש הקב"ה חיפש עלילה איך לקיים את גזירת "ידוע תדע" והוא הביא זאת בעלילה דרך אהבת יעקב ליוסף שעוררה את שנאת האחים שבסוף מכרו את אחיהם. יוסף מנחם את האחים בכך שמעשיהם הוא חלק מהעלילה וכפי שמבאר השפתי חיים שיוסף מנחם את האחים בכך שהוא אומר להם שחלקם בהוצאת הגזירה אל הפועל על ידי בחירתם הרעה היא מועטת ואילו לא היתה גזירת "ידוע תדע" האחים כלל לא היו מגיעים למעשה המכירה, משום שהקב"ה היה משתמש במידת הרחמים ומתנהג עם האחים כפי שמתנהגים עם כל אדם. אלא שמשום שהיה צורך לקיים את גזירת "ידוע תדע" הקב"ה השתמש רק במידת הדין וכל מעשה שלילי אצל האחים גרר אחריו תוצאה חמורה. נסכם ונאמר שיוסף מנחם את האחים

אך עדיין היה קיים אצלם חשש שכל זה היה אולי משחק כל זמן שיעקב בחיים, אבל לאחר מותו של יעקב אולי כל היחש אליהם יהיה שונה ומשום כך הם באים ליוסף ואומרים שאבא ציווה שיסלח להם. יוסף מבין שבקשת הסליחה לא באה ממקום של חובת בקשת מחילה מצד הפוגע ללא שום קשר לרגשותיו של הנפגע, אלא מחשש שמא יוסף נאם נאומים באומנה ובטחון שהוא כלל לא מאמין בהם באמת, משום כך יוסף חוזר ואומר שאין להם מה לדאוג והוא יתכוון ברצינות לכל מילה, אולם כיון שמצד האחים לא היתה בקשת מחילה אמיתית על המעשה, יוסף לא ראה שום צורך לומר לאחים שהוא מוחל להם ואומר רבנו בחיי, כיון שבשום מקום לא מצינו שיוסף מוחל לאחים, לכן "מתו בעונשם בלא מחילת יוסף ואי אפשר להתכפר עונם רק במחילתו, ועל כן הוצרך העונש להיות כמוס וחתום אחר זמן בענין עשרת הרוגי מלכות"

כעת אנו יכולים לענות על השאלה השלישית ששאלנו, מדוע היה צורך בעשרת הרוגי מלכות. על אף שיוסף היה מתגלגל למצרים בכל מקרה, כיון שאחי יוסף בחרו להיות הצינור עליהם לבקש סליחה מיוסף. חוסר בקשת הסליחה ממקום אמיתי וכתוצאה מכך אי מחילת יוסף לאחים (לא שיוסף הקפיד אבל מכל מקום לא נאמר שמחל כפי שביאר רבנו בחיי) הביאה לאסון הכבד של עשרת הרוגי מלכות.

יוסף מתעלל באחים מחמת הנבואה

28-30 – קבלנו תשובה על השאלה השנייה והשאלה השלישית, אבל תשובה לשאלה הראשונה - מדוע אם יוסף משייך את הכל לבורא יתברך וכלל לא רואה את האחים כאשמים, לשם מה הוא מעליל עלילות על האחים - טרם ענינו. נחזור לפרשת 'וישב'. לאחר שיוסף מספר את החלומות לאחיו, האחים הולכים לרעות את הצאן בשכם. יוסף נשלח בשליחות אביו אל אחיו וברגע שהם רואים אותו הם אומרים "הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגו ונשליכהו באחד הבורות ... ונראה מה יהיו חלומותיו". את המשפט "ונראה מה יהיו חלומותיו" אומר הרמב"ן שניתן להסביר בדרך לעג, כלומר, נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו. אך כותב הרמב"ן שיותר נראה שהם התכוונו ברצינות למה שאמרו וכוונתם שאם יוסף הינצל כנראה שהחלומות שלו אינם סתם הרהורים אלא יש בהם בחינת נבואה. יוסף לאורך כל הדרך ראה בחלומות שלו גילוי נבואי ומשום כך כאשר האחים יורדים למצרים ומשתחוים לו מיד נאמר "ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם" ומבאר רש"י שמחמת שראה שהם משתחוים לו ידע שנתקיימו החלומות. הרמב"ן הסכים עם רש"י בכך שיוסף הבין שהחלומות חייבים להתקיים, אך חלק עליו במה שאמר שבהשתחויה הראשונה התקיימו החלומות, אלא שבראות יוסף שהאחים משתחוים לו נזכר בחלומות והבין שעדיין לא התקיים אף חלום שהרי בחלום הראשון כל האחים משתחוים לו ובחלום השני גם אביו משתחוה, לכן, כדי לקיים את החלומות היה צריך להוריד את בנימין ללא אביו ובכך התקיים החלום הראשון ורק לאחר מכן גילה יוסף לאחים שהוא יוסף ואמר להם להביא את אביהם ובכך התקיים גם החלום השני. כותב הרמב"ן ש"לולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו".

כשם שהמקבל צריך להיזהר מלפתח תלות בנותן כך הנותן צריך להיזהר מלפתח תלות במקבל ונסביר. בכל פעולה ומעשה יש שני מבטים, מצד הנותן ומצד המקבל. ממבט הנותן אין לו זכות לתבוע הכרת הטוב מן המקבל, אלא הנותן צריך להיות מבטו רק עם השי"ת, שהשי"ת השתמש בו כצינור להשפיע לזולת, אשר אותה טובה נגזרה עליו לקבל מאת השי"ת בלא קשר לנותן, וגם אם לא היה הנותן משפיע לו הטובה היה זוכה לקבלה על ידי אחר. אולם ודאי שמצד מבטו של המקבל, מלבד הודאה להשי"ת אשר גזר עליו הטובה, צריכה להיות גם הכרת הטוב לנותן על בחירתו הטובה, אשר מטוב לבו בחר לתת לו את הטובה, וגם השכר שמקבל הוא על בחירתו הטובה. נתמקד בצד הנותן, כאשר אדם חושב שקבלת הטובה ממנו תלויה ברצונו, הרי שהוא מצפה מהמקבל שיכיר לו טובה, יפרגן לו וכדו', לעומת זאת כאשר הנותן מבין שהוא רק שליח ואם יבחר לא להיות שליח אז "רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר", הוא מבין שהכל ממנו יתברך וכיון שהכל ממנו ומקבל הטובה כלל לא תלוי בו, גם הציפייה לקבלת פרגונים ומילה טובה תתמעט לרמה כזו שלפחות הוא לא יהיה תלוי בה. כולנו שליחים בעולם הזה ותפקדנו להתמקד בשליחות ולא במה שאנו משיגים מהשליחות ההתמקדות הזו יכולה לבוא רק מתוך הידיעה שעולם הבחירה שלנו מתחיל ונגמר באיזה צינור להיות ולא במה שיהיה. כאשר אדם חושב שהוא אחראי על מה שיהיה או לא יהיה במציאות, ברגע שהוא יתקבל באנשים שלא יודים לומר מילה טובה, לא יודעים לפרגן הוא לא יהיה מעוניין לעזור להם, לא יהיה מעוניין לקדם דברים חשובים וכדו' משום שהוא פיתח תלות בצד המקבל. עובד ה' אמיתי הוא אדם שכל כולו תלוי רק בו יתברך וכל השיקול אם לעשות או לעשות מונע מדבר אחד בלבד, האם זה רצון ה' או שאין זה רצון ה'. איני בא לומר שאסור לפרגן ולומר מילה טובה, להפך חובה לפרגן וחובה לומר מילה טובה ולנו כבני אדם מותר גם ליהנות מהמחמאות כל הבעיה מתחילה כשאנו מפתחים תלות במילה טובה ובפרגונים.

26-27 – נחזור חזרה ליוסף ולאחים. יוסף מזהה שהאחים חוששים שמא הוא ישיב להם רעה על כך שמכרו אותו למצרים. יוסף מרגיע את האחים ואומר להם "אל תראו כי התחת אלוקים אני?!", כלומר, יוסף אומר לאחים את היסוד שלמדנו – אין ביכולתו של שום אדם להרע לפלוני אם לא נגזרה עליו הרעה ולכן גם אם לו יצויר שהיה רוצה לנקום בהם, לא היה יכול לעשות להם מאומה אם לא נגזר עליהם שתבוא עליהם רעה. רש"י מבאר שיוסף מביא ראייה לדבריו מכך שהם חשבו להרע ליוסף בכך שמכרו אותו, אבל כיון שהאלוקים חשבה לטובה וגזר שיוסף יהיה המשביר לכל מצרים עצת ה' קמה ומחשבתם ירדה לטמיון. כפי שהסברנו קודם לכן, יוסף מדבר מנקודת המבט שלו, מנקודת המבט של הנפגע שאין לו שום טינה על הפוגע שהרי בסה"כ הוא היה שליח ואם לא היה הוא הצינור אז הקב"ה היה מוצא שליח אחר. אך יש נקודת מבט מהצד הפוגע שעל אף שאילו לא היתה גזירה לא היה לו אפשרות לפגוע מכל מקום כיון שהוא בחר להיות הצינור להוצאת הגזירה עליו לבקש מחילה מהנפגע. לאורך כל הפרשות אינו מוצאים שהאחים מבקשים מחילה מיוסף מלבד לאחר מותו של יעקב, הם באים ליוסף ואומרים לו "אביך ציוה לפני מותו לאמור, כה תאמרו ליוסף, אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ... יוסף שומע את הדברים ובוכה ועונה להם "אל תיראו כי התחת אלוקים אני". כל זמן שיעקב היה בחיים, האחים לא ראו צורך לבקש סליחה מיוסף, אולי משום שהם באמת הרגישו שיוסף כלל לא רואה בהם אשמים.

חברים יקרים!

הקב"ה מנהיג את העולם - הכל ידוע אבל הרשות נתונה. גזרות רבות יוצאות אל הפועל בין אם נרצה ובין אם לא. האדם בכוח בחירתו בוחר האם דרכו יצאו לפועל גזרות טובות או ח"ו גזרות רעות. גלות מצרים היתה מוכרחת אך דרכים רבות היו להוציאה אל הפועל. האחים הקדושים בחרו וגלות מצרים התגלגלה דרכם. חובתו של האדם להתבונן על מעשיו ולבחון איזה שליח הוא בוחר להיות. שבת שלום ומבורך!!!

מדברים אלו של הרמב"ן אנו מבינים שכל המניע של יוסף להעליל על האחים עלילות היה לשם מטרה אחת, לקיים את החלומות שמבחינת יוסף היו בבחינת נבואה ומעבר לכוונה זו לא היתה ליוסף שום כוונה אחרת, לא כוונה של נקמה ולא כוונה של תיקון לחטא שלהם, משום שיוסף מבחינתו כלל לא דן את האחים, אלא יסתכל אך ורק על הרצון האלוקי שהוא יגיע למצרים עם האחים או בלי האחים, וכל החשבון של תיקון החטא נשאר בין האחים לבוא יתברך שמו וליוסף אין בו שום חלק.

יוסף גרם לאחרים שימכרו

31-35 – נחזור שוב לפרשת 'וישב' ונתבונן במעשה ראובן. האחים רוצים להרוג את יוסף וראובן רוצה להצילו. ההצעה שראובן אומר לאחים "השליכו אותנו אל הבור ... ויד אל תשלחו בו" מסביר רש"י על פי חז"ל שממה שכתוב שהבור ריק אין בו מים, דווקא מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו. תמה השפתי חיים איזו הצלה יש במעשה ראובן הרי להכניס אדם לבור עם נחשי קוברה ונחשי צפע זה לא נשמע הצלה גדולה כל כך.... אלא שהאור החיים מתרץ שלפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה משא"כ חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים. דבריו של ה'אור החיים' לכאורה סותרים את כל המהלך, שהרי המסקנה אליה הגענו היא שאין בכח הבחירה של האדם להשפיע על התוצאה אצל פלוני אלמוני, כלומר שאם נגזר על פלוני אלמוני לחיות, אין שום אדם יכול לבטל את הגזירה הזו ומדברי האו"ח מבואר להפך.

שנים רבות התקשתי בפירוש הזה של האו"ח הקדוש שמקורו בזוהר וב"ה השנה מצאתי תשובה של הרב דסלר שמביא אותה תלמידו הרב פינדלנדר בספרו 'שפתי חיים'. כשאנו מתבוננים ביחס שבין האחים ליוסף בשלב שקדם למכירה אנו יכולים לראות שיוסף הוא זה שעורר עליו את הקנאה מצד האחים – מלבד שהביא את דיבתם רעה אל אביהם עוד הוסיף לספר על חלומותיו. יוסף אומנם לא עשה זאת כדי לעורר קנאה וכפי שכבר ביארנו על פי הרמב"ן שיוסף היה משוכנע בצדקתו שהוא מספר להם נבואה מהשמים, אך על ידי שסיפר את החלומות לאחיו ועורר את קנאתם גרם להם נזק רוחני ומשום כך מעשה זה של יוסף עורר עליו קטרוג גדול ונתן כח ביד אחיו לפגוע בו. אם נתרגם את הדברים במושגים שלמדנו בשיעור זה, על פי עומק הדין יוסף התחייב מיתה על שעורר את קנאת האחים. הצלתו של ראובן היתה להציל את יוסף מיד כח הרצון של בעלי בחירה, שעל פי עומק הדין יכולים גם להרוג את יוסף משום שכך נגזר עליו. נתינת יוסף בבור השאירה את יוסף בהנהגת מידת הדין ומידת הרחמים ועל פי הנהגה זו יוסף כלל לא היה צריך למות אלא להימכר למצרים. נמצא שעל פי הסבר זה אין הכוונה שאחי יוסף יכלו להזיק לו היזק שלא נגזר עליו משמים אלא שיכלו להזיק את יוסף בהיזק חמור שנגזר עליו על פי עומק הדין. על פי יסוד זה ניתן לתרץ את הקושיא הרביעית והאחרונה שהקשנו, מדוע יש עשרת הרוגי מלכות הרי בשעת מכירת יוסף היו רק תשעה אחים ולא עשרה, אלא שאפשר שכיון שליוסף היה חלק במכירה בכך שעורר את קנאת האחים יתכן שההרוג העשירי הוא כנגד יוסף הצדיק....

